TREI PERSPECTIVE ASUPRA CULTURII ASTĂZI: GEORGETA FILITTI, VIRGIL IORDACHE ȘI MIRELA IVANCIU

Autor: Redacția Syntopic | 13 decembrie 2021

În contextul celor două săptămâni tematice la *Syntopic*, care și-au propus să exploreze tema „Cultura astăzi”, redacția noastră a încercat să afle care sunt perspectivele unor personalități – venind din domenii diferite, precum istoria, biologia și estetica – asupra unor aspecte fundamentale ale culturii clasice și contemporane. Astfel, am vrut să vedem dacă invitații noștri consideră că asistăm la un progres sau declin cultural, dacă civilizația occidentală mai are sau nu nevoie de un canon și, în final, dacă există un anumit mod de a ne raporta la ceea ce înseamnă cultura. Rezultatul este, credem noi, deosebit de interesant și intrigant, căci dă naștere unor probleme și întrebări demne de reflecție. Le mulțumim invitaților noștri, doamna Georgeta Filliti, domnul Virgil Iordache și doamna Mirela Ivanciu, pentru că au acceptat invitația de a răspunde acestor întrebări!

Redacția Syntopic: Se spune adesea că trăim într-o epocă de declin cultural. Cu toate acestea, astăzi se interpretează Bach, se tipăresc clasici și oamenii vizitează muzeele europene mai mult decât oricând. De ce există această discrepanță între percepția noastră și statisticile cu privire la consumul de cultură?

Georgeta Filitti: Declinul culturii rămâne ceva relativ. Și asta deoarece cultura este interfața spirituală a unei societăți. În ea se acumulează atât elemente pozitive, cât și rebuturi, și deosebirea între acestea o face TIMPUL. Valorile perene ale culturii din trecut ne bucură și astăzi. Și muzica lui Bach e exemplul cel mai convingător. Melomanilor le place să spună că în momentul când a compus *Magnificat*, Bach l-a avut pe Dumnezeu la dreapta lui.

Cultura universală a cunoscut suișuri și coborâșuri. Ne amintim cu plăcere de Renaștere, Iluminism, Belle epoque. Și pe atunci erau cârtitori, nu toate operele realizate în acele vremuri au fost receptate entuziast. Gândiți-vă la scandalul provocat de *Hernani* al lui Hugo sau de interzicerea impresioniștilor la salonul oficial de pictură de la Paris.

În cultura actuală sunt sesizabile destule elemente ce par inutile, chiar nocive. Singurul criteriu de apreciere corectă a lor mi se pare informarea permanentă, cultivarea neîntreruptă. Într-un cuvânt, EDUCAȚIA. Din nenorocire, la noi aceasta rămâne încă deficitară. În plus, exprimarea mediatică, sub pretextul democratizării, nu face decât să coboare dramatic nivelul informării corecte, polivalente și utile.

În concluzie, dacă vrem să schimbăm procentul în statisticile europene în ceea ce privește apetitul nostru pentru cultura de calitate, trebuie să restructurăm sistemul educațional.

Virgil Iordache: Cred că un răspuns avizat ar necesita investigații sociologice serioase și mă aștept ca răspunsul să fie diferit de la o țară la alta, de la o regiune la alta. O ipoteză ar putea fi că atenția ne este atrasă exagerat de zgomotul de fond al exprimării publice generalizate, de piața știrilor orientate spre *rating* și impact generator de venituri din reclame, de spectacolul mai popular. Este un efect secundar, poate, al noilor evoluții tehnologice și al acaparării scenei de către tipuri umane care nu au interes pentru cultura înaltă, dar pentru care există o cerere importantă din partea consumatorilor.

Altfel spus, e posibil ca ponderea culturii în raport cu alte manifestări să fi scăzut, dar producția și consumul ei să fi crescut în valoare absolută, și chiar raportată la mărimea populației. Nu știu în ce măsură se poate vorbi despre cultură în termeni de ținte de atins, aici contează poate mai mult felul cum schimbă viețile oamenilor, lucruri de finețe.

O altă linie explicativă ar putea fi că statul nostru nu mai are nevoie de cultură pentru a se legitima, nu are ambiții de felul statelor mari, mai ales că există încă memoria abuzurilor din perioada comunistă, și atunci prezența publică a evenimentelor de mare anvergură e redusă. Cultura există, dar la scări mai mici și în multe locuri, pentru cine o caută. Are altă morfologie și funcționează în alte feluri, mai discrete. Ne putem aștepta ca după o anumită dezvoltare economică să reia și statul pentru alte generații proiectul unor programe culturale (și sportive) mai consistente.

Mirela Ivanciu: Cred că întrebarea aceasta este mai degrabă potrivită pentru cei care se ocupă de sociologia culturii. De aceea, răspunsul meu are încărcătura subiectivă a propriei experiențe și a unghiului din care pot vedea eu acest fenomen.

Întâi de toate, cred că dacă ne referim la declin sau progres, avem nevoie să observăm și

care sunt reperele după care le evaluăm. Altfel, ne pierdem în ambiguitate și speculații. Deci, a răspunde la întrebarea „Ce înseamnă o epocă de înflorire culturală?” ar fi o precondiție a întrebării pe care o adresați voi.

Însă o posibilă explicație a discrepanței între ceea ce percepem și ceea ce ne apare în statistici ar putea fi simplul fapt că oamenii tind să cultive o stare de nemulțumire cu privire la realitate. Aceasta implică o raportare la o societate ideală, o viziune articulată ambiguu de obicei, dar resimțită ca posibilă, în detrimentul posibilităților oferite de realitatea imperfectă, care ne este accesibilă și în care trăim.

În acest sens, de obicei, nemulțumirile care apar sunt legate de faptul că nu toți oamenii au acces la cultură sau la toate lucrările de artă. Totuși, discuția pe această temă se cere nuanțată și sensibilă la nevoile reale ale oamenilor, nu la presupoziții generale și abstracte despre aceste nevoi. De asemenea, este necesară și conștiința faptului că a aprecia o lucrare de artă presupune un efort inițial de a te educa, de a te apropia de lucrarea respectivă, de a dobândi uneltele necesare pentru a o putea aprecia. Majoritatea oamenilor nu sunt dispuși să facă acest efort, considerând fie că nu este necesar, fie că nu merită să îl facă. Poate că de aceea asistăm și la o evoluție, aparent paradoxală, a artei vizuale contemporane. De o jumătate de secol, multe dintre practicile experimentale sunt justificate de nevoia resimțită a artiștilor de a se apropia de un public, considerat drept îndepărtat, însă, cu cât insistența este mai mare în această direcție, cu atât distanța se mărește, arta vizuală contemporană devenind din mai accesibilă unui număr din ce în ce mai restrâns de oameni.

Aș mai adăuga faptul că, într-adevăr, pentru a avea acces la cultură, cred că este necesar să putem depăși nivelul de subzistență și nivelul de educație de bază. Mai mult decât atât, de ce anume omul preferă să achiziționeze un ceas scump în locul unui desen sau de ce un american va prefera să aibă o mașină în locul unei picturi a unui artist din Estul Europei moderne, cere o discuție mai largă.

Redacția Syntopic: Cu ce argumente putem apăra sau, din contră, respinge canonul literaturii occidentale?

Georgeta Filitti: Canonul literaturii occidentale trebuie apreciat cu măsură. Lucrul e anevoie de făcut deoarece noi suntem o societate de imitație. Când am avut șansa să ne aruncăm pe un model benefic, cu adaosurile noastre, a ieșit ceva constructiv. Astfel, în *La belle epoque*, în perioada interbelică, am imitat, dar ne-am și școlit în Occident, iar rezultatul a fost o pleiadă de oameni străluciți a căror valoare a reverberat și în Occident. Astăzi se cuvine să urmărim, detașat, toate literaturile lumii, fără obligația de a intra sub obrocul uneia sau alteia. Sunt convinsă că, în timp, în spațiul românesc vor continua să apară urmași ai lui Mircea Eliade, Eugen Ionescu sau Emil Cioran – asta ca să nu-i amintesc decât pe cei cărora Occidentul le-a rămas îndatorat.

Virgil Iordache: Cel mai eficient argument mi se pare simpla consumare a acestor opere și raportarea la ele în viața de toate zilele, profesională și socială. Operele sunt astfel vii. În facultate, am avut o profesoară de chimie care la finalul semestrului ne-a citit poezii, punctând că nu există o opoziție între știință și literatură sau artă. Cunosc un profesor de economie care inserează în prezentări imagini ale unor tablouri de referință pentru a porni discuția de la reprezentările din ele. Într-o astfel de abordare, canonul literaturii și artei are din punct de vedere social un vârf de inițiați, care transmit de la o generație la alta mesajul despre el, și o bază socială de consum formată din oameni mai mult sau mai puțin avizați, care permite existența unei piețe vii a literaturii și artei. Este o abordare nemuzeală și nedefensivă, asemănătoare permanentizării relevanței tradiției patristice în Biserica Ortodoxă peste vremuri, prin practicare: un echivalent cultural al acesteia. Piața poate avea nișe mai elitiste sau mai accesibile, fără a cădea în masificarea prezentă în comunismul real.

Poate că o soluție ar fi ca, așa cum Biserica acceptă apariția de noi sfinți, și lumea culturii înalte să accepte noi creatori mari (nu zic să-i inventeze când nu există). Unele edituri și instituții par să fi înțeles acest lucru, iar unii autori par să își fi asumat riscul de a intra în acest joc. O bună apărare a marilor creatori din trecut este să ai mereu mari creatori și în prezent, să îi ajuți pe cei promițători să crească, să confirme, iar după ce au confirmat, să îi consacri instituțional ca demni de admirație.

Mirela Ivanciu: În contextul contemporan, întrebarea mi se pare similară cu problematica, la care am reflectat adesea, a prioritizării conservării monumentelor versus susținerea intervențiilor contemporane în spațiul public. În acest sens, aș spune că *The devil is in the details*, adică problema principală nu apare atunci când discutăm la nivel abstract și general argumentele, ci atunci când trebuie să luăm o decizie concretă, pe baza căreia e nevoie să protejăm sau să susținem o anumită operă artistică. În situațiile de felul acesta, este imposibil să nu ajungem la decizii controversate. În acest punct, problema s-ar putea reformula în felul următor: cum am putea diminua pierderile culturale rezultate în urma controverselor dintre cei care aparțin diferitelor grupuri sociale, cu diferite preferințe și valori culturale, așa încât să putem păstra, pe termen lung, operele care vor fi valoroase pentru cei care vor veni după noi? Răspunsul meu este că avem nevoie de un „canon”, pe care să nu îl concepem însă ca pe un instrument de măsură unic sau un pat procustian, ci, mai degrabă, ca pe un muzeu, real sau virtual, cât mai comprehensiv și incluziv posibil, care să includă instrumente de măsură variate.

De ce avem nevoie de acest canon sau de aceste canoane? Pentru a putea conserva cât mai mult din ceea ce oamenii au creat – creație care este, și ea, supusă impermanenței. De asemenea, pentru a avea unelte care să ne ajute să ne modelăm caracterul și să cunoaștem aspecte ale realității la care altfel nu am avea acces. Și pentru a ne așeza în istorie în mod firesc, fără a „reinventa roata” sau, mai dramatic, fără ca măcar să știm

că roata a fost deja inventată și reinventată de-a lungul istoriei umane.

O întrebare corelată, care ar nuanța cele spuse mai sus, ar fi următoarea: în ce măsură avem cu toții și în întregime nevoie de acest canon sau de aceste canoane? Cred că nu toți oamenii au nevoie de tot canonul, la fel cum cred că nimeni nu ar putea citi cu folos toate lucrările literare valoroase scrise deja, chiar dacă ar avea acces la ele. Dacă cineva ar spune că avem nevoie toți, în mod obligatoriu, să citim și să înțelegem operele unui canon occidental, aș întreba „pentru ce?”. În acest sens, v-aș invita la un moment de reflecție. Ce fel de lucrări literare ați citit în ultimii câțiva ani? Ce anume păstrați pe noptieră sau pe masa de lucru? Cât din canonul literar se regăsește acolo? În ce fel v-au influențat viața operele citite care fac parte din canonul literar occidental? Care anume? Ce ați păstra cu voi pentru viitor?

Nu în ultimul rând, aș împărtăși o experiență personală, care îmi colorează propriile răspunsuri. Observ că una dintre cărțile pe care o țin alături, și din care recitesc uneori, este despre și cu poeziile unui poet japonez puțin cunoscut, care a trăit în secolul al XVIII-lea, în Kyoto, al cărui nume este Baisao. Nu știu dacă face parte din vreun canon asiatic, și nici măcar din cel japonez, dar îi sunt foarte recunoscătoare lui Norman Waddell, autorul cărții *Baisao – The Old Teaseller*, pentru că și-a dedicat o parte din viață pentru a pune în valoare aceste poezii. Viața mea ar fi mai săracă fără efortul său. Fără acest efort de a conserva și pune în valoare lucrările literare, precum și fără aprecierea și recunoștința cititorilor, orice fel de canon existent, oricât ar fi de minunat sau de incluziv, nu ar fi altceva decât o acumulare de praf și cenușă a oamenilor care au trăit cândva.

Redacția Syntopic: Cum să distingem între snobism și aprecierea reală pentru cultura înaltă?

Georgeta Filitti: Distincția n-o putem face decât singuri. Prin lectură, discuții în contradictoriu și reflecții. A prelua, ca papagalul, spusele altora, nu e productiv. În plus, a gândi cu capul tău e un proces excepțional, îți produce o adevărată jubilație, te face mai puternic, te eliberează de poncife.

Virgil Iordache: Aprecierea reală pentru cultura înaltă se manifestă prin admirație față de cei care o produc, ,,oamenii mari” potențiali. Mari oameni consacrați definitiv sunt numai cei validați de trecerea istorică a timpului. Admirația se manifestă printr-un urcuș permament către cultură înaltă, schimbarea persoanei celui care admiră și, de la un punct încolo, o modestie demnă rezultată din înțelegerea tot mai profundă a distanței față de marii oameni în termeni de cunoaștere și creativitate. Accesul la cultura înaltă nu e prilej de distanțare față de semeni, ci de apropiere înțelegătoare de ei, profitând de orice oportunitate ca să le deschizi și lor accesul, ca atunci când vrei să împărtășești o bucurie, fără a forța, respectând, cu delicatețe, libertatea. Din acest rezervor de admiratori nu e exclus să evolueze și noi oameni mari potențiali, să aibă loc o circulație

a elitelor, complementară transmiterii pe linia familiilor cu tradiții de consum al culturii înalte. Ar mai fi de spus, poate, că e vorba aici de roluri culturale, nu de superiorități intrinseci ale unor persoane. Aprecierea culturii înalte e la fel de importantă ca producerea ei, e o parte din jocul social onest al gândirii și frumuseții, pe care snobismul îl parazitează utilitarist, pentru statut social, slavă deșartă. Dar și snobismul are rolul lui – cererea pe piață ar fi mai mică fără astfel de profiluri umane. Snobii pot fi priviți cu dragoste și înțelegere, cine știe ce se va întâmpla datorită lor…

Mirela Ivanciu: În opinia mea, pentru ca o apreciere reală a unei lucrări de artă să aibă loc, este nevoie să dăm viață lucrării prin propriile emoții și gânduri. Lucrarea în sine are potențialul de a însemna ceva, însă această semnificație este dată de experiența noastră, a celor care o apreciem într-un mod viu. Dacă, de exemplu, nu putem simți imaginea care ni se oferă, atunci aceasta devine irelevantă pentru noi. Însă, din exterior, nimeni nu poate evalua dacă lucrarea devine relevantă sau nu pentru o anume persoană, și în ce fel, pentru a o eticheta pe aceasta drept „snoabă”. (Și nici nu văd de ce ar face-o, exceptând motive legate de jocuri de putere în relație socială.) Aș face o analogie, aici, cu situația în care am oferi hrană unei persoane flămânde. Nu cred că are importanță dacă am oferit hrana din toată inima sau doar cu o parte din ea. Este important că am făcut gestul respectiv, ceea ce ne face posibil accesul către o acțiune care este mai genuină într-o situație viitoare.

Imagine: Athènes Parthénon; Sursa: Wikimedia Commons